

УДК 336.74: 336.717

Бублик Є.О., канд. екон. наук

старший науковий співробітник

Інституту економіки та прогнозування НАН України

РИНОК ПЛАТІЖНИХ КАРТОК В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ОБМЕЖЕННЯ РОЗВИТКУ

Здійснено аналіз перспектив та ризиків поширення платіжних карток в Україні. Оцінено тенденції та поточний стан розвитку українського ринку платіжних карток порівняно з європейськими країнами. Узагальнено практику державної підтримки розвитку ринків спеціальних платіжних засобів у країнах ЄС. Визначено напрями та рекомендації щодо заходів та інструментів державної підтримки розвитку ринку платіжних карток в Україні з метою розв'язання проблеми зростання частки готівкових розрахунків та підвищення ефективності фінансових ринків.

Ключові слова: ринок платіжних інструментів, спеціальні платіжні засоби, платіжні картки, безготівкові розрахунки, готівка, POS-термінали.

JEL: G210

З огляду на потреби покращення структури грошового обігу в Україні особливої актуальності набуває питання розвитку та поширення використання на внутрішньому ринку сучасних безготівкових платіжних інструментів, зокрема платіжних карток. Розв'язання цього питання виступає важливою передумовою досягнення макроекономічної стабілізації та формування основ для подальшого розвитку фінансового сектора.

Необхідність зниження питомої ваги готівки, у тому числі за рахунок розширення безготівкових платежів, задекларована й у "Комплексній програмі розвитку фінансового сектора України до 2020 р."¹ [1]. А обраний курс на євроінтеграцію так само вимагає від України наближення системи платіжних засобів до європейського рівня, у тому числі за асортиментом та глибиною поширення платіжних інструментів.

Незважаючи на досить широкий пласт досліджень проблематики грошового обігу та модернізації ринку платіжних засобів в Україні, динамічний розвиток сучасних платіжних інструментів, зокрема платіжних карток, вимагає перманентного та поглибленого аналізу їх сучасного стану і тенденцій розвитку з метою визначення перспектив та можливих ризиків їх поширення на вітчизняному фінансовому ринку.

Протягом останніх двадцяти років – завдяки прискореному розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та їх активному залученню у банківській бізнес – поширення платіжних карток у світі відбувалося найбільш активно з-поміж інших платіжних інструментів роздрібною торгівлі. Загальноновизнаними позитивними наслідками такого їх розповсюдження стали стимулювання споживчого попиту та активізація економічних процесів, оскільки використання платіжних

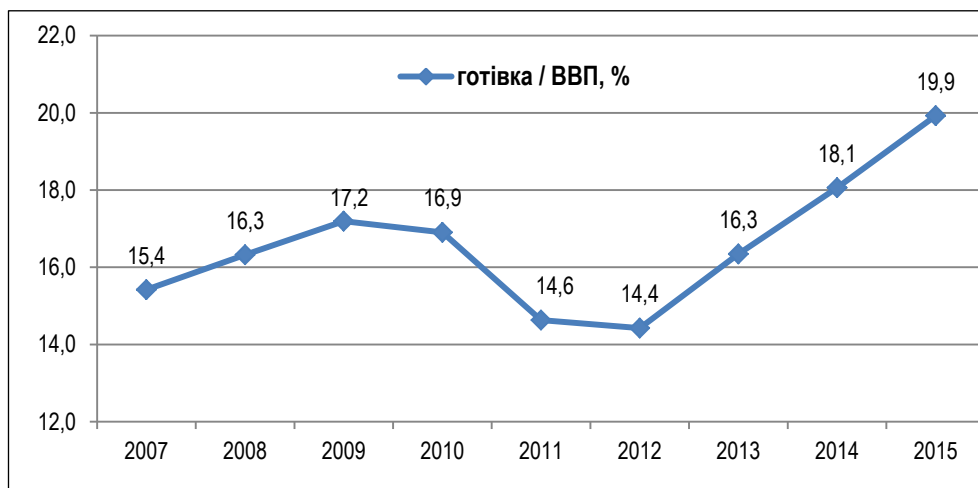
¹ У ній зазначається, що для забезпечення фінансової стабільності та динамічного розвитку фінансового сектора існує необхідність подальшого розвитку безготівкового обігу та розвитку роздрібних безготівкових платежів із використанням електронних платіжних засобів, що має на меті до 2020 р. знизити частку готівки в економіці до 12%, а частку безготівкових платежів збільшити до 30%.

карток спонукає до споживання², а також скорочення обсягів використання готівки, що позитивно впливає на детінізацію економіки.

Крім зазначених вище позитивних наслідків, зважаючи на вітчизняні реалії, поширення використання платіжних карток в Україні відкриває і ряд додаткових перспектив, зокрема:

- повернення частини заощаджень населення на рахунки у банки, що також сприятиме нарощенню ресурсної бази, зменшенню відсоткових ставок та рівня доларизації економіки;
- покращення структури грошового обігу, зменшення готівкової частки, що сприятиме підвищенню інституційної спроможності НБУ та ефективності його монетарної політики;
- спрощення адміністрування та збільшення податкових надходжень до бюджету, зокрема надходжень ПДВ, зниження витрат, пов'язаних з адмініструванням платежів у бюджетній та комунальній сфері;
- підвищення безпеки, швидкості та прозорості руху коштів у сферах, що характеризуються широким обігом "чорної готівки" (роздрібна торгівля, сфера послуг);
- поширення карткових розрахунків – важливий етап запровадження сучасних форм електронного документообігу та електронної комерції.

З означених перспектив слід особливо наголосити на важливості зниження готівки в обігу. Перебіг кризових подій у економічній та військово-політичній сферах у 2013–2015 рр. призвів до формування загроз порушення стійкості грошово-кредитної системи України. Одна з небезпечних ознак можливого порушення проявилась через сталу тенденцію до зростання частки готівки в обігу (рис. 1), що в поточних обставинах сприяє зростанню тіньового сегмента економіки, її доларизації, активізації "чорного ринку" валюти, зниженню ліквідності банківської системи та зменшенню податкових надходжень. На необхідність контролю НБУ за рівнем готівки звертається увага і в Меморандумі МВФ.

Рис. 1. Динаміка частки готівки в економіці України

Джерело: складено за статистичними даними НБУ [2].

² Згідно з дослідженням "The impact of electronic payments on economic growth" (2010), проведеного Moody's, поширення використання платіжних карток у 2003–2008 рр. у 53 провідних країнах світу сприяло збільшенню приватного споживання на 1,1 трлн дол. США.

Процес зростання готівки в обігу був спричинений економічним спадом, банківською кризою, високими темпами інфляції та девальвації. Як наслідок – обсяг готівки по відношенню до ВВП збільшився з 14,4% на 01.01.2013 р. до 19,9% на 01.01.2016 р. та, зважаючи на статистичні дані НБУ за I–III кв., зберігається на високому рівні. В цих умовах зниження рівня готівки в обігу – одне з найбільш важливих завдань для регулятора. Не ставлячи під сумнів обґрунтованість уведення регулятором адміністративних обмежень на готівкові розрахунки в межах країни³, потрібно також звернути увагу й на доцільність реалізації заходів стимулюючого характеру – як таких, що більшою мірою відповідають ринковим засадам та потенційно сприяють підвищенню довіри між учасниками фінансового ринку. Тож перспектива розширеного використання населенням спеціальних платіжних інструментів, зокрема платіжних карток, для покращення структури грошового обігу в Україні набуває виняткового значення.

Імовірність реалізації перелічених вище перспектив від поширення карткових розрахунків визначається наявністю високого потенціалу розвитку ринку платіжних карток в Україні, який підтверджується рядом сприятливих умов:

- ринок платіжних карток України демонструє тривалі, відносно стабільні навіть в умовах кризи параметри зростання;
- на відміну від банківських депозитів, платіжні картки продемонстрували кращу ліквідність, а отже, і надійність для зберігання коштів і тому зберегли вищий рівень довіри населення;
- запроваджені адміністративні обмеження щодо готівкових розрахунків примушують населення, принаймні тимчасово, переводити заощадження у безготівкову форму;
- зростаюча популярність Інтернет-магазинів, Інтернет-банкінгу та розвиток інформаційних та платіжних технологій посилюють потенціал зростання ринку спеціальних платіжних засобів;
- узгодженість потреби у розвитку ринку платіжних карток з наявними вимогами положень Угоди про асоціацію з ЄС;
- зацікавленість багатьох сторін у поширенні електронних розрахунків платіжними картками (платіжних систем, процесінгових центрів, банків, урядів).

Так, прибутки компаній – власників платіжних систем протягом останніх років зростають на 12–16% щорічно (тільки Visa Inc. зареєструвала прибуток за 2014–2015 фінансовий рік в обсязі 6,3 млрд дол. США) [3], інтерес банків-операторів також великий – щорічно близько 1 трлн дол. США доходу світової банківської системи формується за рахунок комісії за грошові перекази. Необхідно також відзначити зацікавленість урядів у поширенні електронних розрахунків, що відкриває можливості для контролю за фінансовими потоками, ускладнює ухилення від оподаткування та отримання корупційних прибутків. Відповідним чином фінансові ресурси таких потужних світових інституційних "лобістів" платіжних карток закладають міцний фундамент для їх подальшого розповсюдження, зокрема, через активне лобювання розвитку відповідного нормативно-правового забезпечення та реалізації чисельних ринкових програм підтримки.

Інституційні фактори поширення карткових розрахунків у ЄС

Важливу роль у поширенні платіжних карток на зарубіжних ринках відіграє підтримка національних урядів, яка може включати доволі широкий спектр захо-

³ Мається на увазі оголошений НБУ намір про зниження граничної норми розрахунків готівкою зі 150 000 до 50 000 грн.

дів. Зокрема, численні податкові пільги як для торговців, які приймають картки, так і для держателів карт; нормативно-правові обмеження використання готівки та зобов'язання приймати картки до сплати і проводити сплату низки податків виключно з банківського рахунку; компенсація вартості встановлення платіжного обладнання. Винятково важливими заходами державного стимулювання є підвищення безпеки використання платіжних карток, у т.ч. перекладання відповідальності за втрати при несанкціонованому використанні картки на її емітента. Наявність таких норм підвищує довіру населення до цього інструменту та стимулює його використання.

Значну увагу заходам з популяризації електронних розрахунків приділяє ЄЦБ. За його ініціативи у країнах ЄС з 2012 р. запроваджується Єдина зона платежів у євро (SEPA – Single Euro Payments Area), яка повинна об'єднати всіх користувачів платіжних систем, які використовують євро (у тому числі й у країнах поза ЄС), надаючи їм можливість розрахунку по всій Європі за однаковими умовами, правами та обов'язками, такими ж як і в рідній країні.

На початок 2015 р. ця система охоплювала вже 34 країни, у т.ч. шість країн, які не є членами ЄС. До жовтня 2016 р. впровадження системи повинно завершитись, учасники ж мають адаптуватись до її стандартів (ISO 20022 XML) та практики розрахунків за участі спеціального банку (International Bank Account Numbers – IBAN). ЄЦБ та Єврокомісія готуються в рамках реалізації програми SEPA запровадити в Європі єдиний платіжний простір з поступовим відходом від використання платіжних інструментів на паперових носіях і перейти до використання виключно електронних розрахунків. Заходи поширення використання платіжних карток у плані реалізації цієї програми займають важливе місце. До запровадження стандартів цієї системи потрібно готуватись і Україні.

Понад це, головним фактором вибору платіжного інструменту в усьому світі залишається вартість його використання. Відповідно ЄЦБ, Єврокомісія та уряди країн ЄС вживають заходів для здешевлення використання платіжних карток. Так, у 2007 р. відбулась масштабна кампанія, ініційована Єврокомісією проти MasterCard у судовому порядку за зниження комісій по транскордонних платежах, які на той час становили 0,8–1,9% за кредитними картками та 0,4–0,75% за дебетними картками. Після двох років судових процесів MasterCard знизила комісії відповідно до 0,3 та 0,2% [4]. У 2008 р. аналогічний захід був реалізований і по відношенню до Visa, яка, не доводячи справу до суду, знизила комісії за транскордонні транзакції до 0,2%, а також знизила розмір комісій на внутрішніх ринках.

До подібної практики вдався також Британський консорціум роздрібною торгівлі, який, посилаючись на рішення Європейського суду, закликав до зниження внутрішніх комісій для торговців при прийнятті платіжних карток, оскільки вони були вищими за тарифи інкасації і завдяки цьому спостерігалось зростання частки готівкового обігу в країні. Подібна практика спостерігається і в Польщі, де ухвалено державну програму, в рамках якої заплановано знизити комісію з нинішніх 1,6 до 1,1%, а до 2017 р. довести її до середньоевропейського рівня – 0,7–0,9% [5].

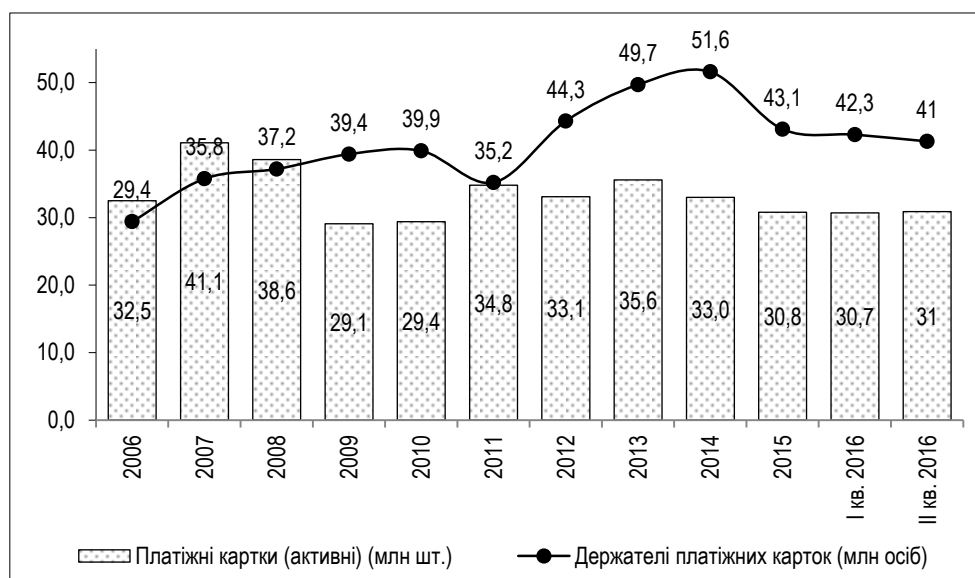
Важливим фактором успішного розвитку карткового ринку в Європі виступає також ініціатива інституційних учасників. Зокрема, MasterCard регулярно проводить дослідження ринку на предмет пошуку перспективних точок його зростання. Наприклад, в умовах популяризації безконтактних розрахунків, кількість яких у ЄС у II кв. 2015 р. зросла на 170% у річному обчисленні, а кількість магазинів, що використовують цю технологію, – відповідно на 64%, MasterCard пішла на підняття з 01.09.2015 р. лімітів за однією транзакцією з 20 до 30 фунтів.

За масштабним дослідженням, проведеним MasterCard у рамках підготовки до "Всесвітнього конгресу роздрібної торгівлі 2015", було виокремлено такі три ключові фактори, що позитивно впливають на використання споживачами платіжних карток: технологічні інновації, що суттєво спрощують використання електронних розрахунків; наявність бонус-програм, що супроводжують використання електронних платіжних інструментів; розширення мережі їх використання [6]. Це дослідження охопило 61 країну світу, і фактори, визначені у ході його проведення, певною мірою впливають і на вітчизняний ринок.

Характеристики розвитку ринку платіжних карток в Україні

Свідченням відносної стабільності розвитку українського ринку платіжних карток та довіри споживачів до таких банківських послуг свідчать кількісні та якісні параметри їх поширення. Ринок платіжних карток в Україні набув інтенсивного розвитку напередодні кризи і продемонстрував незначне уповільнення за основними параметрами у складних умовах поточних викликів (див. рис. 2).

Рис. 2. Динаміка поширення платіжних карток в Україні у 2006–2016 рр.

Джерело: складено за статистичними даними НБУ [2].

Найбільш активний період розвитку ринку платіжних карток в Україні припав на 2006–2008 рр. та 2012–2014 рр. Наслідки кризи 2008 р. зменшили обсяги використання платіжних карток, проте їх кількість в обігу та кількість держателів продовжили зростати значними темпами. Так, тільки за 2008–2012 рр. кількість карток в обігу збільшилась удвічі, а впродовж 2006–2015 рр. у 2,3 раза збільшилась кількість карток, що регулярно використовуються. Відновивши зростання у 2012 р., ринок платіжних карток відносно спокійно пережив початковий етап кризи у 2014 р.

Потрібно відзначити, що і населення також змінило свій скептичний підхід щодо використання платіжних карток для розрахунків за торговими операціями, що мав місце у попередні роки (рис. 3).

Для порівняння, практично до кінця 2011 р. понад 90% обсягу операцій з картками становили операції зі зняття готівки, а кількість операцій з картками залишалась дуже малою. Тільки у 2012 р. ця тенденція змінилася – обсяги розрахункових

операцій з використанням платіжних карток перевищила 15%. До кінця 2014 р. цей показник зріс до 25%. Наявні в цей час тренди насичення торгових підприємств платіжними терміналами, поширення Інтернет-банкінгу та поява можливостей оплати комунальних та інших регулярних платежів населення за допомогою платіжних карток забезпечили підтримку ринку платіжних карток під час кризи.

Рис. 3. Збільшення частки розрахункових операцій у способах використання платіжних карток в Україні у 2007–2016 рр.

Джерело: складено за статистичними даними НБУ [2].

Як наслідок, при скороченні абсолютних показників кількості карток в обігу зросла інтенсивність їх використання. І на червень 2016 р. уже 34,9% обсягу та 69,6% кількості операцій з платіжними картками припадало на торговельні розрахунки й оплату послуг.

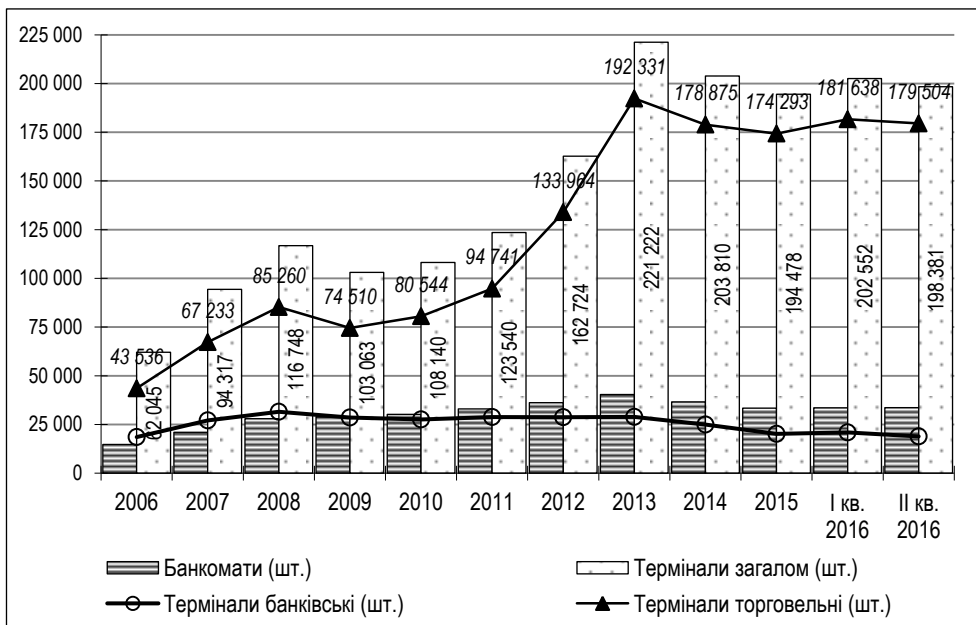
Наявні за кризових умов масові збитки банків-емітентів, їх банкрутство та падіння бізнес-активності в 2014–2015 рр. мали негативний вплив на розвиток інфраструктури ринку платіжних карток в Україні (рис. 4). Проте цей вплив не зчинив негативного тренду, оскільки самі збанкрутілі банки не займали значної частки на ринку, зокрема, на найбільші з них – Дельта Банк, Брокбізнесбанк, "Фінанси і кредит" та "Надра" на 01.01.2014 р. припадало лише 5,7% карток в обігу, 7,4% банкоматів та 6,3% платіжних терміналів.

Аналізуючи статистику попередніх років, можна впевнено стверджувати, що зростання кількості встановлених терміналів для обслуговування операцій з картками, зокрема торговельних терміналів, кількість яких у 2006–2009 рр. та 2012–2014 рр. зросла у 3 та 2 рази відповідно, дещо скоротившись протягом 2009–2011 рр. та у 2015 р., стало визначним сприятливим фактором поширення в Україні платіжних карток в обігу. Особливо активізувало картковий ринок поширення POS-терміналів, за допомогою яких держателі карт отримали можливість розраховуватись у ресторанах, супермаркетах, аптеках та на автозаправках (ці способи використання платіжних карток за допомогою POS-терміналів виявились найбільш популярними в Україні) [7].

Важливою подією, що прискорила поширення POS-терміналів в Україні напередодні кризи, стало зниження банками плати за їх встановлення та interchange комісій, які для малого бізнесу та середніх ритейл-мереж були доволі обтяжливими. З огляду на це вкрай негативні наслідки може мати поточна тенденція до підвищення банками комісій за процесінг та абонплати за встановлення POS-терміналів, яка стала помітною у другій половині 2015 р. Наприклад, ПриватБанк підвищив

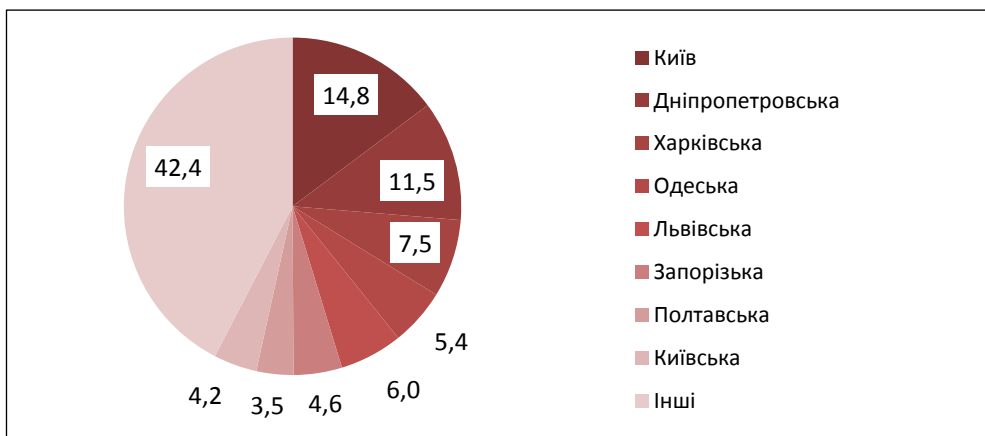
комісію за прийом карток з 1,6 до 2%, а абонплату – з 200 до 300 грн. При тому, що на початок 2016 р. на ПриватБанк припадало 57,9% усіх POS-терміналів на ринку. Ще 12,4% – на Ощадбанк і 9,7% – на Райффайзен Банк Аваль [8].

Рис. 4. Динаміка поширення банкоматів та терміналів карткових розрахунків в Україні у 2006–2016 рр.

Джерело: складено за статистичними даними НБУ [2].

Одним із факторів, що ускладнюють поширення в Україні електронних розрахунків, слід визнати нерівномірний економічний розвиток регіонів та низьку щільність населення. Це підтверджують і показники концентрації ринку платіжних карток в Україні. Так, у м. Київ та 7 областях встановлено 62,5% платіжних терміналів і емітовано 57,2% активних карток, з помітним переважанням частки Києва (рис. 5). При тому, що на ці регіони припадає тільки 43,7% населення.

Рис. 5. Розподіл кількості платіжних терміналів та активних карток по регіонах на 01.01.2016 р.

Джерело: складено за статистичними даними НБУ [2].

Слід відзначити, що наявний розвиток інфраструктури все ще недостатньою мірою забезпечує належний рівень використання платіжних карток та зменшення готівкових розрахунків. Тому тут є значний потенціал для розвитку цього сегмента. Для порівняння параметрів розвитку інфраструктури ринку платіжних карток України та ЄС достатньо навести дані щодо кількості встановлених терміналів на 1 млн осіб, з яких видно, що за вищої за середньоєвропейську кількості банкоматів (малоактуальних там), кількість POS-терміналів на 1 млн осіб в Україні майже у 3,5 раза нижча за середньоєвропейський рівень (табл. 1).

Таблиця 1

Показники інфраструктурного забезпечення обігу платіжних карток у країнах ЄС та Україні в 2014 р.

Країна	К-ть POS-терміналів на 1 млн осіб, тис. шт.	К-ть АТМ (банкоматів) на 1 млн осіб, тис. шт.
Фінляндія	36,0	0,4
Італія	26,0	0,8
ЄС у середньому	18,0	0,6
Болгарія	9,8	0,8
Чехія	9,1	0,42
Польща	8,5	0,5
Словаччина	7,7	0,5
Україна	5,1	0,9

Джерело: за даними НБУ [2] та ЄЦБ [9].

Нижчому рівню розвитку інфраструктури відповідають і показники використання платіжних карток в Україні, які суттєво відстають від європейського. Так, на кінець 2014 р. на одного жителя України припадало 8,1 тис. грн та 26,6 операцій з платіжними картками, а на одну емітовану картку – відповідно 4,9 тис. грн та 16,3 операції. Для прикладу, в ЄС за підсумками 2013 р. на одного жителя припадало 4,4 тис. євро (106,6 тис. грн) та 85,8 операції, а на одну картку – 2,9 тис. євро (70,3 тис. грн) та 57,4 операції [10].

При цьому рівень використання платіжних карток у ЄС перевищує такий в Україні за кількістю операцій у 3,2–3,5 раза та за обсягами операцій – у 13,2–14,3 раза. Слід додати, що обсяги та частота використання платіжних карток у ЄС продовжують постійно зростати. Значною мірою цьому сприяє як подальший розвиток інфраструктури: запровадження нових карткових терміналів (у т.ч. більш доступних для малих торговців), розширення можливостей безготівкового розрахунку для споживачів (у т.ч. у транспорті, сплата податків та штрафів, використання для розрахунку смартфонів). Разом із тим у поширенні використання платіжних карток у ЄС винятково важливу роль відіграє відповідна державна політика.

Необхідні умови та напрями поширення платіжних карток в Україні

Найважливішими умовами подальшого розширення використання платіжних карток в Україні слід визнати розвиток інфраструктури, зменшення транзакційних витрат, поширення супутніх інформаційно-комунікаційних технологій, підвищення безпеки використання та довіри населення до цього платіжного інструменту.

Що стосується розвитку інфраструктури, то драйвером активізації використання безготівкових розрахунків в Україні в останні роки, крім насичення терміналами, стало поширення Інтернет-магазинів та засобів здійснення платежів через Інтернет. Так, за даними UPC за 2015 р., кількість операцій (покупки, платежі, грошові перекази) з використанням карт, що опрацьовує цей процесінговий центр, збільшилась на 22%, а обсяги таких операцій – на 83%. А загалом у мережі

Інтернет або через POS-термінал проходила кожна п'ята операція з картками [11]. Серед оплачених через Інтернет послуг переважали поповнення рахунків, перекази, погашення кредитів, оплата комунальних послуг та зв'язку, купівля залізничних та авіаквитків тощо.

Слід зазначити, що перспективним напрямом підвищення ефективності ринку платіжних карток в Україні, який поки що залишається поза увагою, є розвиток процесінгового забезпечення. Зокрема, наразі більшість банків в Україні усе ще намагаються проводити власний процесінг операції з картками. Це негативно позначається на їх вартості для клієнтів. Натомість іноземні банки воліють передавати проведення платежів зовнішнім спеціалізованим процесінговим компаніям, а самі зосереджуються на обслуговуванні клієнтів [12]. Як результат – і здешевлення, і спрощення організації цього сегмента бізнесу, і підвищення якості обслуговування. Додатковий плюс – спрощення проведення міжнародних транзакцій, що особливо важливо з точки зору перспектив євроінтеграції.

Необхідною умовою поширення використання в Україні платіжних карток є опанування вітчизняним ринком світових новацій у цій сфері. Хоча кардинальних змін технології вони поки що не передбачають, усе ж удосконалення наявних процесів та розширення сфери вжитку платіжних карток здатне популяризувати їх використання. Власне цей процес і спостерігається в Україні: у складних кризових умовах вітчизняні банки роблять ставку переважно не на кількісне поширення платіжних карток в обігу, а на удосконалення якісної складової їх використання для збільшення кількості операцій з уже емітованими картками.

У рамках такої стратегії, крім технології безконтактних платежів (PayPass, PayWave), що вже активно поширюється на українському ринку і навіть запроваджена у київському метрополітені, банки пропонують і більш зручні інструменти для безконтактних платежів за технологією NFC (з використанням мобільних пристроїв), уніфікують види платіжних карток, розпочавши випуск "комбікарт" (одна картка на декілька рахунків), а також активно супроводжують емісію карток чисельними програмами лояльності та ко-бренд програмами (спільними проектами банків-емітентів з постачальниками товарів або послуг).

При цьому важливими напрямами удосконалення технологій платіжних карток зараз є підвищення безпеки їх використання (наприклад, запровадження використання унікального для кожної транзакції шифрованого коду, який передається разом із інформацією при безконтактних платежах, перехід на емісію чіпованих карт), а також прискорення обробки транзакцій по банківських картах у сфері електронної комерції шляхом відповідної модернізації процесінгових центрів. Запровадження таких, на перший погляд, незначних новацій формує значні конкурентні переваги серед емітентів. Тому необхідність постійного моніторингу та імплементації подібних новацій, модернізації обладнання ставить перед банками серйозні виклики та потребує помітних фінансових витрат.

Якщо говорити про стратегічні перспективи розвитку ринку платіжних карток в Україні, то є підстави стверджувати, що їх потенціал ще тільки починає розкриватись. Зокрема, одним із перспективних напрямів розвитку ринку платіжних карток може стати активне просування на банківському ринку прямого кредитування⁴. Наразі розвиток прямого кредитування вважається найбільш прогресивним інструментом фінансування розвитку малого та середнього бізнесу та інно-

⁴ Peer to peer lending (P2P) пряме кредитування, рівноправне кредитування – надання кредитів вкладниками безпосередньо позичальникам без проміжних етапів акумуляції кредитних ресурсів банками. Посередниками, що обслуговують таке кредитування, можуть виступати як банки, так і небанківські організації.

ваційних стартапів саме для країн, що розвиваються та стикаються з проблемами стійкості та ефективності банківських систем.

За кордоном цей сегмент ринку вже має сформовану інфраструктуру, стандартизацію та активно використовується для стимулювання посткризового відновлення економіки. Його обсяги у світі зростають доволі високими темпами: з 1,2 млрд дол. у 2012 р. до 64 млрд дол. на початок 2016 р., а до 2020 р., за прогнозами, їх обсяг може сягнути 300 млрд дол. [13]. В Україні таке кредитування також активно починає розвиватись на базі платіжних карток. Станом на 01.04.2016 р. його обсяг оцінюється в 1,5 млрд грн, у тому числі приріст тільки за березень становив 0,6 млрд грн [13].

Перспективним напрямом розвитку вітчизняного ринку платіжних карток залишається розбудова національної карткової системи, якою тривалий час виступала НСМЕП. У період 2007–2008 рр. НСМЕП демонструвала непогані результати у просуванні на ринку, проте надалі, під дією негативних наслідків кризи і позбавлена належної державної підтримки, її ринкова частка скоротилась. У 2016 р. НБУ запровадив нову програму розвитку НСМЕП, обравши для неї новий бренд – "Простір". Крім НСМЕП – "Простір", певне поширення в Україні дістала ще одна національна карткова система – "УкрКарт".

Переваги поширення національної платіжної системи полягають, як правило, у більшій захищеності, нижчих тарифах та можливостях спрощеного регулювання. За даними НБУ, вітчизняні платіжні системи "Простір" та "УкрКарт" мінімально потерпають від шахраїв. Щоправда, здебільшого це пояснюється їх дуже малим поширенням на ринку, яке значно обмежується слабким розвитком інфраструктури. На зниження тарифів впливає відсутність потреби резервувати валюту на рахунках іноземних платіжних систем та встановлення мінімальних (неприбуткових) тарифів. Важливе значення також має фактор відповідності національної платіжної системи специфіці ринку та характеристикам споживачів послуг.

За умови правильної мотивації щодо емісії державних платіжних карток комерційними банками, їх адаптації до існуючої на ринку інфраструктури, модернізації в напрямі безконтактних платежів, платежів із застосуванням мобільних пристроїв; операцій P2P-переказів; імплементації сучасного інструментарію фінансового обліку; розширення можливостей оплати за вільними реквізитами; підтримки розвитку електронної комерції – картки національних платіжних систем можуть зайняти помітну частку ринку. А реалізація системи налаштування диференційованих міжбанківських та/або системних комісій залежно від кодів категорій торговців розширить можливості держави проводити економічну політику стимулювання перспективних напрямів МСБ.

Виклики та ризики поширення використання платіжних карток в Україні

Поширення такого масового платіжного інструменту, як платіжні картки, разом із перевагами несе також низку потенційних загроз та викликів, які потрібно враховувати як регуляторам, так і учасникам ринку. Зокрема, це:

- інтенсифікація споживчих витрат, яка стримуватиме накопичення заощаджень, що, у свою чергу, обмежуватиме інвестиційний потенціал економічного зростання;
- активне використання кредитних лімітів на картках призводитиме до зростання боргового навантаження на населення, наразі не підкріплене потенційним зростанням майбутніх доходів, воно може спровокувати кредитну кризу;

– відсутність адекватної оцінки ризиків більшою частиною населення в умовах невисокої фінансової грамотності, а також недостатній розвиток систем безпеки та захисту власників платіжних карток провокуватиме зростання кіберзлочинності у цій сфері та посилить навантаження на відповідні органи.

Попри це, переваги від розвитку ринку платіжних карток в Україні суттєво переважають зазначені загрози. Для нівелювання найбільш суттєвого ризику збільшення боргового навантаження доцільно за допомогою комісії знизити доступність карткових розрахунків з використанням кредитного ліміту та спонукати банки до більш ретельної перевірки стану таких позичальників і моніторингу карткових кредитів.

Шахрайство та крадіжки коштів з платіжних карток залишаються серйозною перешкодою розвитку карткового ринку як в Україні, так і у світі. Річ у тім, що за такого вибухового поширення комунікаційно-інформаційних технологій для використання електронних платіжних інструментів просто неможливо забезпечити їх необхідною кількістю висококваліфікованих адміністраторів, програмістів, сучасного обладнання та програмного забезпечення. Як наслідок, злам процесінгу, платіжного шлюзу або Інтернет-магазину досить часто не становить складнощів для кіберзлочинців.

Аналіз світового досвіду свідчить про зростання кількості злочинів у цій сфері та обсягів втрат унаслідок їх здійснення випереджаючими темпами порівняно із поширенням платіжних карток в обігу. Тільки українські банки в 2015 р. отримали 181 млн грн збитків від шахрайських операцій з платіжними картами, і ця цифра вдвічі перевищує показник 2014 р. І хоча за наявного обсягу транзакцій за 2015 р. на рівні 1,287 трлн грн збитки становили всього 0,0147% від цієї суми, вони удвічі зросли порівняно з 2014 р. [14].

Вітчизняним операторам платіжного ринку потрібно приділити максимальну увагу імплементації поширених в європейській практиці стандартів, технологій та заходів безпеки карткового ринку. На сьогодні головними інструментами зі зниження рівня шахрайства з платіжними картами в Україні залишаються: використання чіпових платіжних карт, унікальних одноразових паролів при Інтернет-розрахунках та підвищення фінансової грамотності населення.

Разом із тим актуальною вимогою є й адаптація до вимог міжнародного стандарту PCI DSS (Payment Card Industry Data Security Standard) – стандарт безпеки даних, поширений на ринку платіжних карток, розроблений Консорціумом зі стандартизації безпеки індустрії платіжних карток PCI SSC (Payment Card Industry Security Standards Council).

Консорціум PCI SSC – це відкрите глобальне співтовариство, у завдання якого входять постійне розроблення, вдосконалення і практичне впровадження стандартів безпеки банківських даних, а також навчання та інформування про стандарти безпеки. Засновниками цього консорціуму є такі міжнародні платіжні системи, як Visa, MasterCard, American Express, Discover та JCB [15].

Стандарт являє собою перелік вимог щодо систем управління безпекою, мережевої інфраструктури, видів політики, процедур, розробки програмного забезпечення та інших заходів захисту даних власників платіжних карток. Цей стандарт активно інтегрується у систему безпеки платіжного ринку та поширюється на всі організації, які отримують, обробляють або передають дані власників будь-яких платіжних карток перелічених вище торгових марок. Вимоги цього стандар-

ту регулярно оновлюються⁵, адаптуючись до швидкої зміни технологій ринку, перспективних напрямів його розвитку та виявлених прогалин у захисті. Хоча щодо положень PCI DSS на ринку існують і скептичні оцінки, проте дедалі більше центробанків орієнтуються на вимоги та наявність сертифікату PCI DSS у частині регулювання діяльності операторів платіжного ринку, у т.ч. таку політику демонструє й НБУ⁶. Відповідно вітчизняним операторам є сенс пристосуватись до цього стандарту.

Висновки і пропозиції

Таким чином, потенційні переваги поширення в Україні карткових розрахунків, головними з яких є: зниження обсягу готівки в обігу, активізація економічних процесів та підвищення їх транспарентності, зростання податкових надходжень та наближення вітчизняних фінансових ринків до світового рівня помітно переважають потенційні ризики. Найбільш суттєвим ризиком збільшення обсягів карткових розрахунків на цьому етапі є зростання незабезпеченого боргового навантаження на населення та ризик зростання злочинності у цій сфері.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики показує, що для вирівнювання структури грошової маси та активного зменшення готівки в обігу поряд із адміністративно-регулятивними обмеженнями слід також використовувати стимулюючі заходи для популяризації безготівкових розрахунків. Тому в першу чергу потрібно зосередитись на усуненні технічних проблем використання спеціальних платіжних засобів, підвищенні їх привабливості для споживачів та розвитку інфраструктурного забезпечення платіжного ринку. З огляду на це *заходи державної підтримки розвитку ринку платіжних карток в Україні доцільно реалізувати за трьома основними напрямками.*

І. Перший напрям – розвиток нормативно-правового та технічного забезпечення (інфраструктури) ринку платіжних карток. Цей напрям орієнтований на усунення найбільш критичних перешкод, що обмежують розвиток ринку платіжних карток, та включає такі заходи:

1) удосконалення нормативно-правового забезпечення захисту прав користувачів платіжних карток та підвищення безпеки їх обігу, зокрема: а) розвиток діяльності підрозділів правоохоронних органів у сфері боротьби з шахрайством при операціях з платіжними картками; б) імплементація європейської практики відповідальності емітента за втрати при несанкціонованому використанні картки; в) стимулювання операторів платіжного ринку отримати сертифікат PCI DSS; г) покарання суб'єктів господарювання, які ухиляються від обов'язку надавати держателям платіжних карток можливість здійснення розрахунків у безготівковій формі та виконання обмежень готівкових розрахунків у встановлених НБУ лімітах;

2) забезпечення розвитку інфраструктури безготівкових платежів шляхом: а) реалізації програм встановлення платіжних терміналів державними банками; б) підтримки відповідних маркетингових стратегій банків та компенсаційного заохочення суб'єктів господарювання до встановлення роз-

⁵ Наприкінці квітня 2016 р. набула актуальності нова версія стандарту PCI DSS v.3.2, що орієнтована на вирішення проблем у сфері захисту персональних даних шляхом запровадження нових стандартів шифрування.

⁶ Так, НБУ на робочій зустрічі з представниками операторів послуг платіжної інфраструктури 24.05.2016 р. оголосив про намір спростити вимоги до документів, які подаються для погодження умов та порядку діяльності операторів послуг платіжної інфраструктури в частині безпеки інформації за наявності у них сертифікату PCI DSS.

рахункових терміналів; в) моніторингу та покарання за недотримання нормативно-правових вимог наявності платіжних терміналів у підприємців сфери обслуговування;

3) поширення використання платіжних карток державними органами і бюджетними організаціями, переведення державних установ на зарплатні проекти в державних банках;

4) проведення за участі АМКУ перевірки відповідності тарифів та комісій при використанні платіжних карток, і, за необхідності, ініціювання заходів щодо зниження банківських комісій та платежів при емісії та використанні платіжних карт, користуванні Інтернет-банкінгом та супутніх послугах;

5) активізація політики НБУ щодо модернізації національної платіжної системи "Простір" шляхом удосконалення її функціоналу, популяризації, ребрендингу, адаптації до європейських стандартів та більш агресивного просування на ринку;

6) імплементація норм та стандартів виконання розрахунків у рамках програми Єдиної зони платежів у євро (SEPA).

II. Другий напрям – стимулюючі та обмежувальні заходи державного регулювання безготівкових розрахунків та ринку платіжних карток, які включають, зокрема:

1) подальше обмеження готівкових розрахунків, насамперед у сфері послуг, роздрібною торгівлі, туризму, де доволі поширене відмивання коштів та ухиляння від сплати податків;

2) податкове та пільгове стимулювання використання населенням платіжних карток, зокрема при розрахунках за комунальні послуги та у транспорті;

3) реалізацію можливості оплати комунальних платежів, державних послуг, податків та інших періодичних повторюваних платежів за допомогою платіжних карток;

4) створення умов для прискореного впровадження інноваційних платіжних продуктів, елементів інфраструктури, відкриття доступу до ринку міжнародних систем Інтернет-розрахунків.

III. Третій напрям орієнтований на покращення інформаційного забезпечення та підвищення фінансової грамотності населення у сфері використання платіжних карток шляхом:

1) запровадження інформаційної кампанії з підвищення інформованості населення стосовно переваг, ризиків і можливих сфер використання платіжних карток в Україні, у т.ч. через програми у ЗМІ, соціальну рекламу, офіційні коментарі щодо пов'язаних подій;

2) стандартизації форм і процедур та уніфікації розрахункових систем для платіжно-розрахункових операцій у житлово-комунальній сфері;

3) створення єдиного реєстру рахунків державних і комунальних підприємств – постачальників послуг, а також вільного доступу до них споживачів та банків для прискорення платіжно-розрахункових операцій;

4) організації навчальних семінарів працівників відповідних сфер щодо використання спеціальних платіжних засобів.

Загалом активізація використання платіжних карток – прогресивний напрям підтримки економічного зростання в сучасних кризових умовах, що відповідає

поточним тенденціям світових фінансових ринків. Переваги цього процесу зумовлюють необхідність приділяти більшу увагу дослідженням ринку платіжних інструментів та, зокрема, ринку платіжних карток.

Список використаних джерел

1. Комплексна програма розвитку фінансового сектора України до 2020 р. [Електронний ресурс] / офіц. сайт НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>
2. Загальні показники розвитку ринку платіжних карток в Україні [Електронний ресурс] / офіц. сайт НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219
3. Чистий прибуток Visa виріс на 16% [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2015/11/2/565649>
4. The interchange fees regulation [Електронний ресурс] / офіц. сайт ЄЦБ. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/competition/publications/factsheet_interchange_fees_en.pdf
5. Program of card charges reduction in Poland [Електронний ресурс] / офіц. сайт Narodowy Bank Polski. – Режим доступу : http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/system_platniczy/charges_reduction.html
6. New global retail study reveals consumer demand for new ways to pay [Електронний ресурс] / офіц. сайт MasterCard. – Режим доступу : <http://newsroom.mastercard.com/press-releases/new-global-retail-study-reveals-consumer-demand-for-new-ways-to-pay/>
7. Підсумки першого кварталу 2016 року для ринку платіжних карток [Електронний ресурс] / офіц. сайт UPC. – Режим доступу : <https://upc.ua/ua/news-ua/1487.htm>
8. Ринок POS-терміналів в Україні скорочується [Електронний ресурс] / офіц. сайт Простобанк-Консалтинг. – Режим доступу : http://www.prostobiz.ua/plastikovy_e_karty/stati/rynok_pos_terminalov_v_ukraine_sokraschaetsya
9. Statistical Data Warehouse [Електронний ресурс] офіц. сайт ЄЦБ. – Режим доступу : <http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=2746>
10. Payment statistic for 2013 [Електронний ресурс] / офіц. сайт ЄЦБ. – Режим доступу : <https://www.ecb.europa.eu/press/pdf/pis/pis2013.pdf>
11. Тенденції розвитку електронної комерції в Україні [Електронний ресурс] / офіц. сайт UPC. – Режим доступу : <https://upc.ua/ru/news/1476.htm>
12. Лавальє Е. Як прокласти шлях на ринок безготівкових платежів [Електронний ресурс] / Е. Лавальє // Forbes-Україна. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/opinions/1410595-kak-prolozhit-put-na-rynok-beznalichnyh-platezhej>
13. НБУ ініціює врегулювання питання Р2Р кредитування [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2016/04/26/590781/>
14. Попередження шахрайства у банках [Електронний ресурс] // Ліга. Новини. – Режим доступу : http://news.liga.net/news/economics/9235064-press_tsentr_predotvrashchenie_moshennichestva_v_bankakh.htm
15. The PCI Security Standards Council [Електронний ресурс] / офіц. сайт UPC. – Режим доступу : https://www.pcisecuritystandards.org/about_us/

Надійшла до редакції 17.06.2016 р.

Бублик Е.А., канд. екон. наук

старший науковий співробітник Інституту економіки і прогнозування НАН України

РЫНОК ПЛАТЕЖНЫХ КАРТ В УКРАИНЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ОГРАНИЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ

Осуществлен анализ перспектив и угроз распространения платежных карт в Украине. Оценены тенденции и текущее состояние развития украинского рынка платежных карт в сравнении с европейскими странами. Обобщена практика государственной поддержки развития рынков специальных платежных средств в странах ЕС. Определены направления и даны конкретные рекомендации относительно мер и инструментов государственной поддержки развития рынка платежных карт в Украине, ориентированного на решение проблемы роста доли наличных расчетов и повышение эффективности финансовых рынков.

Ключевые слова: рынок платежных инструментов, специальные платежные средства, платежные карты, безналичные расчеты, наличные, POS-терминалы.

I. Bublyk, Ph.D. in Economics

Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine

PAYMENT CARDS MARKET IN UKRAINE: PROSPECTS AND LIMITATIONS OF DEVELOPMENT

Over the recent twenty years, due to the rapid development of information and communication technologies and their active involvement in the banking business, credit cards have spread at the highest rate among the global instruments of retail payment. The active proliferation of pay cards offers significant prospects for stimulating consumer demand and intensifying economic processes, but also has a number of significant risks. According to this, the article analyzes the prospects and risks of the quick payment cards spreading in Ukraine. The author assesses the current state and modern trends of the payment card market in Ukraine compared with EU countries, and generalizes the practice of state support of the development of special means of payment in EU countries. There are conclusions about potential benefits of further spread of card payments in Ukraine, the main of which are: reduction of the volume of cash in circulation, revival of economic processes and their increased transparency, increase in tax revenues and approaching of Ukrainian financial markets to the world level. These advantages significantly exceed the potential risks. To finish with, the author provides guidelines and recommendations on the measures and instruments of state support of the development of payment cards market in Ukraine to contribute in the solution of the problem of the growing share of cash payments and increase the efficiency of domestic financial market.

Keywords: market of payment instruments, special means of payment, payment cards, non-cash payments, cash, POS-terminals

References

1. A comprehensive program of development financial sector of Ukraine for 2020. National bank of Ukraine. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297> [in Ukrainian].
2. Common indicators of payment card market development in Ukraine. National bank of Ukraine. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219 [in Ukrainian].
3. Visa Net profit increased by 16%. *Ekonomichna pravda – The economic truth*. Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2015/11/2/565649> [in Ukrainian].
4. The interchange fees regulation. European central bank. Retrieved from http://ec.europa.eu/competition/publications/factsheet_interchange_fees_en.pdf [in English].
5. Program of card charges reduction in Poland. Narodowy Bank Polski. Retrieved from http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/system_platniczy/charges_reduction.html [in English].
6. New global retail study reveals consumer demand for new ways to pay. MasterCard. Retrieved from <http://newsroom.mastercard.com/press-releases/new-global-retail-study-reveals-consumer-demand-for-new-ways-to-pay/> [in English].
7. Results of the first quarter of 2016 the payment cards market. Ukrainian processing center. Retrieved from <https://upc.ua/ua/news-ua/1487.htm> [in Ukrainian].
8. The market of POS-terminals in Ukraine reduced. Prostobank-Konsaltnyh. Retrieved from http://www.prostobiz.ua/plastikovye_karty/stati/ryнок_pos_terminalov_v_ukrainie_sokraschaetsya [in Ukrainian].
9. Statistical Data Warehouse. European central bank. Retrieved from <http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=2746> [in English].
10. Payment statistic for 2013. European central bank. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/press/pdf/pis/pis2013.pdf> [in English].
11. Trends in development of E-Commerce in Ukraine. Ukrainian processing center. Retrieved from <https://upc.ua/ru/news/1476.htm> [in Ukrainian].
12. Lavalie, E. How to pave the way to market of non-cash payments. *Forbes-Ukraina*. Retrieved from <http://forbes.net.ua/opinions/1410595-kak-prolozhit-put-na-ryнок-beznalichnyh-platezhej> [in Ukrainian].
13. NBU initiate the settlement P2P Lending. *Ekonomichna pravda – The economic truth*. Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/news/2016/04/26/590781/> [in Ukrainian].
14. Preventing of the cheating in banks. *Liha. Novyny – League. News*. Retrieved from http://news.liga.net/news/economics/9235064-press_tsentr_predotvrashchenie_moshennichstva_v_bankakh.htm/ [in Ukrainian].
15. The PCI Security Standards Council. Ukrainian processing center. Retrieved from https://www.pcisecurity-standards.org/about_us/ [in Ukrainian].